

A sárközi népművészetről

Népünket a természet csöndes harmóniával veszi körül. Ezt a harmóniát öntudatlanul, ösztönszerűen igyekezett bevinni otthonába, mert a természet gazdag formáitól telített lelke mindent díszíteni kíván. Ezen alkotások erős nemzeti jellege, üde, sokszor költői természetessége, a hagyomány iránti tisztelete mellett is erősen hangsúlyozó önállósága, szerkezeti élelmessége és helyessége iparművészetünknek épp úgy lehetnek példái, mint ahogy lehetnek célszerűség, az anyaghoz való alkalmazkodás és olcsóság szempontjából.

Az egyszerű népet e törvényekre ösztöne és a természet vezette rá. Épp úgy, mint ahogy építkezésében is mindenkoron tekintetbe vette a talaj és éghajlati viszonyokat, valamint szükségleteit. Ez jellemzi a Dunántúlnak ebből a szempontból egyik legérdekesebb vidéke, a Tolna vármegye délkeleti csücskében négy községet számláló [Sárák](#) népies művészetét is.

Ahová a szem tekint, mindenütt a nép szükségleteiből fejlődött s egész életével szervesen összefüggő művészi alkotást lát.

A legértékesebb művészi alkotásokat a Sárközben az asszonyoknak köszönhetjük. Ennek igen egyszerű az oka.

Régebben a rengeteg nádasok, kákás és zsombékos helyek, a számtalan vízfoltok és [koboly](#) a halászatra voltak kedvezők. Ezen vízjárások közt elterülő magaslatok pedig buja fűvet teremve, az állattenyésztésre voltak alkalmasak.

S míg az „*embörök*” künn a pásztortűznél vagy a víz partjánál szorgoskodtak, addig az asszony-nép a főzés mellett bőségesen ráért a fonás-szövésre, a varrás-hímzésre. A földrajzi helyzet és a talajviszonyok a kereskedelmet is távoltartották s így a szükség is rávitte őket, hogy a ruházatuk sok részét maguk csinálják.

E körülményekből kifolyólag a Sárközben a női háziipar, nevezetesen a szövés-hímzés

fejlődhetett. S tényleg amíg különösen a hímzésben az elképzelhető legtökéletesebbet alkották, addig a férfiak között csak elvétve találunk egy-egy faragó művészt.

Ebből aztán természetesen folyik az is, hogy a nők szépérzéke messze túlszárnyalja a férfiakét.

Bámulatos színérzékük különösen festői viseletükben érvényesül. Csupa szín és a vonalak csodálatos játéka itt minden. S mennyire tudják összehangolni a színt a korral!

Ösztönszerűen megérzik, hogy az ifjúsághoz a viruló tavasz színpompája illik. A kor előrehaladtával a színek is egyre halványodnak, lefokozódnak, míg végül az 50–60 év körüli asszonyoknál fekete színben végződnek.

Sajnos, most már színes, ragyogó viseletük is kezd tompulni. Így például Decsen egy szépséges menyecske, Boli Judit már olyan félig úri nőknek való egyszínű szövetből készült ruhát visel. Az erre vonatkozó kérdésre azt feleli: *„Hát kéröm, meguntam már a cifrát, azután az új módi szöbb”*. Ez a Boli Judit most még csak 18 éves, de már két és fél év óta Kis Szél Mihály uram, volt decsi bíró unokájának az özvegye. Ennek mondta egyik vásárnapon templomba menet Bötös András, uram: *„No lányom, életűmnek fája hullatta virágját, hallom ágán varjú káromását, de biz’ Istön engöm úgy segéljön, tégöd láttomra visszasóhajtom a régi legénységöm”*.

A legbámulatosabban hímzéseik mutatják művészi érzéküket. Az e tekintetben bennük élt ösztön és képesség kielégítésére keresték az alkalmakat, így a „bíborümög” bő ujjait végig kihímezték: szüves tölgyfaleveles, tökkmagos, ruzsás, kispézes, nagypézes stb.-nek elnevezett hímekekkel. Ma már csak idősebb asszonyokon lehet elvétve látni olyan ümögujjakat, amelyekre a válltól lefelé széles gabóca csipke (medvetalpas, kapcsos, vízfolyásos stb.) van varrva.

A bíbort vagy bíborvéget, vagyis a menyecske fejének bekötő fátyolát egykor maguk szőtték finom kenderszálból, ennek végére pedig a bámulatos szín- és folthatású selyemhímzésű úgynevezett bíborvéget varrták. A bíbor csak az első gyermek születéséig illeti meg a menyecskét. Sajnos, a régi szép bíborvégek divatja már réges-rég elmúlt. Egy darabig az osztrák gyárak arany- és ezüstpaszomántjai pótolták. Ma már egyáltalán nem dívik.

Technika, vonalmenet, folthatás és anyagszerűség tekintetében azonban a Sárköz asszonyainak legbámulatosabb alkotásai a „hímes [főkötők](#).” Ezek oly jellemző fajbeliséget, oly ragyogó üdeséget és oly gazdag formakincset tárnak elénk, melyek megfelelnek a legtökéletesebb művészet föltételeinek. A főkötőviselet még divatban van, de művészi szempontból visszafejlődött. Az egész Sárközben már csak nyolc asszony, u. n.

[varrőasszonyok](#)

tudják ezt a nehéz technikát. Ezek a varrőasszonyok rengeteg motívum fölött rendelkeznek, már azért is, mert a régiek alapján nagy ügyességgel kombinálnak újakat. Most különben a varrási technika, a művészi foglalkozás biztosítva van, mert az Országos Házipari Szövetség munkatelepet létesített a Sárközben a művészi tevékenység gyakorlati kihasználására.

A sárközi népművészet s mondhatjuk talán az egész magyar népművészet legkedvesebb és legcsodásabb termékei: az őcsényi és alsónyéki kis lányok ösztönszerű rajzai.

Ezen rajzok eredetét a bámulatos tökéletességű [főkötőhímzés](#) ben kell keresnünk. Ezen körülmény mellett szól az a tény, hogy csak a kis lányok rajzolnak, a fiúk nem.

A kis lányok állandóan az asszonyok környezetében élve, festői ruházatuk minden csínját-bínját már korán megismerik, a kézimunka különböző technikáit pedig szintén gyermekkorukban sajátították el. Innen magyarázható, hogy a kis lányok ügyessége, színérzéke és fantáziája sokkal jobban fejlődhetett, mint az atyjuk mellett a szabadban tartózkodó fiúké.

A különböző hímzéseiken látható díszeket természetesen önmaguk tervezték és rajzolták. A kis lányok, látván édes anyjuk munkáját, maguk is tettek ily rajzbeli kísérleteket. Akadt azután a kis lányok között olyan tehetséges, ki az iskolában csendes foglalkozásképp kapott számtani feladatát sokkal hamarabb megcsinálta, mint a többi. Unalmában azután számtani feladatát szépen kicifrázta. Ezt a szomszéd is utánozta és így szokássá, majd tradícióvá lett. Ezen rajzocskákat azután kicserélték, egymásnak emlékképp ajándékba adták. Azért látni sok ily rajzon ajánlásokat is. Pl. „*Széki Sárika írta Bötös Erzsikének 1906-ik évben április 3-án.*”

Ezen oly magasfokú intellektusra, gazdag megfigyelő- és képzelőtehetségre, valamint kézi ügyességre mutató rajzok 7–12 éves gyermekek ösztönszerű munkái. Ezek a kis Évikék és

Judikák minden tanulás nélkül, csakis ömagukból merítve vetik e kedves, csodás dolgokat papírra.

A kultúra előrehaladásával a falu elveszti szerény, kedves alakját s átveszi a város kultúráját minden ítélet nélkül. Addig, amíg csak azt látták, amit önmaguk alkottak, addig ízlésük is biztos. Az idegen dolgok átvitele megingatja eddigi biztonságukat. Ami azelőtt szép volt nekik, az most már nem az, mert *„há'mán nem módi”*. Fájdalommal látjuk, hogy az idegenszerűségnek minden ítélet nélkül való bevitele által már eddig is nagyon hanyatlott a nép alkotásainak az értéke. Látjuk, hogy ez a gyönyörű magyarság, ez a méltóságteljes kun- besenyő ivadék kezd kivetkőzni ősi eredetéből, szokásait mindinkább el-elhagyogatja, háziipariig űzött népi művészetét elhanyagolja. Háza, lakása belső és külső berendezésében jellegzetes darabjait ízléstelen, idegen, egyéniségéhez és szükségleteihez sehogysen illő darabokkal cseréli föl.

De hogy a népben még él helyes érzék, mutatja a következő jelenet. Egyik ilyen ház lefényképezésekor megszólalt Könczöl András gazda: *„Hát uram, tetszik kigyelmednek ez a ház ?”*
Mire én azt válaszoltam : *„Mán András gazda engöm az érdekelne jobban, hogy Kiednek hogyan tetszik”*
. – Szól erre András gazda:
„Hát kérőm szépen, e' nem való se parasztnak, se ide Decsre. Szekszárdra vagy Bajára a többi úri palota közé való ez.”
Azon kérdésre pedig, hogy miért nem maradnak meg a régi jó szokásaik mellett, azt felelte:
„Hát uram, nem tudi kigyelmed, hogy más a talaj, más a hang.”

Hasonló túltengést láttunk síremlékeik építkezésében is. A régi szép fejfáknak már se híre, se hamva. Azok helyét elfoglalták a minden művészi érték nélküli kövek, vagy pedig modern falazatú, kovácsoltvas rácsokkal körülvett 4–5000 koronába kerülő sírboltok.

Persze a nép kedély világát is megzavarja a városi kultúra. Így például a múltkor Ócsényben egy parasztház udvarából harmonika hangja üti meg a fületem. A harmonikát kezelő katonaviselt legény nem rég jött haza a városból, és hozott magával aféle városligeti vurstli kultúrát. A nóta ugyanis, amellyel a vihogó leánysereget mulattatta, ez volt: *„Ujjé a ligetben nagyszerű”*. A leánysereg ezen idegen és neki teljesen értelmetlen dalt meglehetősen közömbösen hallgatta. Meg is szólalt a ház öreg szülője, a Kara Sára néne:
„Hallod-e Istókám, hadd mán ezt az uraknak való nótát, danójátok inkább az én régi kedves nótámat”.

S ezzel kezdi:

*Kis kertemet felfolyta a venyőge,
Rászállott a sárga lábú cinőge,
Nem cinőge, nem cinőge, mert hattyú,
Érted vagyok barna babám szomorú.*

*Magas az őcsényi torony teteje,
Piros rózsa nyílik a közepibe,
Fele piros, fele sárga, fele más,
Én szeretőm a babámat, senki más.*

Erre Istók leteszi a harmonikát s egyet kurjantva odaszól: „*nó eédös szülikém, ne rivasson
mög kigyelmed, hadd danójam most mán az eédös apám uram víg nótáját*”:

*Szödörin-szödörin felfutott a fára,
Vigyázzon, vigyázzon minden lány magára.
Vigyázzon magára
Ebbe a világba,
Hogy mög ne csalja őtet a kedves babája.*

E pajkos nóta meghozta a jókedvet. Szól is Bötös Évike: *nó!* és körbe fogódznak a lányok. Kezdődik a sárközi játszó a [csillegő](#) vel. Bötös Évike halk nótára kezd :

*Nincsen széle a selyem keszkenyőmnek,
Nincsen kedve a kedves szeretőmnek.
Veszek olyan [keszkenyőt](#) , hogy széle lesz,
Tartok olyan szeretőt, hogy kedve lesz.*

Lassú tempóban forgásnak indul a kör. Néhány forduló után Széki Sárka frissebb dalra kezd: pillanatra megáll a kör s kezdődik a lépő. Olyanforma mint a bokázó. A csillegő alatt lassú ringásban mozog a kör. A lépő már sokkal enyelgőbb, a test hajlik jobbra-balra kecsesen, mint a lassú szellő ingatta nádas. A lányok pártáján rezegnek a berék, ringanak a dús rődbe szedett [rokolyá](#)

k, amint a karcsú derék ring jobbra és balra.

Lányok ugorjunk! – kiáltja Kara Rákhelel. Megáll a kör, a menyecskék kilépnek. A menyecske u. i., akár ha egynapos is, az ugrósban részt nem vesz. Az a pártások mulatsága. A kör összezáródik, hangzik a gyors ütemű magyar nóta. Kigyulladnak a fátyolos nézésű szemek, kipirul az arc, a berék hevesen rezdülnek, repülnek a rokolyák s forog a kör gyorsan, gyorsabban, mind sebesebben forog a tündérkaréj. Azután amikor eltikkadnak, oszlatják a játszót. Kedves, tiszta, csudálatos ez.

A Sárköz népművészetének e kis szemelvényéből is láttuk, hogy e művészetnek az élettől való folytonos eltávolodása által a nép ízlése is folyton hanyatlik. A szemek fáradtak lesznek, a fény- és színöröm elmúlik. Az összhang és természetesség a népművészeti alkotásokban azon időtől kezdve felbomlik, amikor idegen hang vegyül bele. A meg nem értett forma, az át nem érzett szín belekeverése nemcsak hogy lerontja a régi alkotások szépségeit, de mint idegen tulajdon örömet sem szerez többé s így etikai szempontból is kárt okoz.

Mindenkinek, aki erre illetékes, arra kellene igyekezni, hogy ezt a bomlási folyamatot feltartóztassuk. Össze kell fognunk, hogy nemzeti kultúránk e fontos tényezőjét, a népművészetet, az utókor számára megmentsük.

Forrás:

Tolnavármegye és a Közérdek. Politikai hetilap. XXI. évfolyam 43. szám. Szekszárd, 1911. május 29.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/TolnavarmegyeKozerde_k_1911/?pg=321&layout=s